

СПОГАДИ. ЩОДЕННИКИ

УДК 94(477)

Віталій Москаленко

ПРО ГАЗЕТУ «ГРОМАДА»

З тяжким серцем починаю писати ці спогади на прохання шановного шеф-редактора часопису «Сіверянський літопис» Сергія Павленка. Чверть віку минуло... ой де-ле, як все починалось – і куди вивернуло... Горбачовська перебудова примусила багатьох повірити, що життя можна змінити на краще. Залишив свою ріллю на цій ниві і той, хто пише ці рядки.

Незалежна газета Чернігівщини «Громада» з'явилася тоді, коли журналіст Віталій Москаленко (себто я) був звільнений «за власним бажанням», а в дійсності випханий з редакції обласної газети «Деснянська правда» за своє інтерв'ю з Борисом Єльциним та за свою активну опозиційну діяльність супротив компартійної номенклатури. У липні 1989 року відбулись установчі збори Чернігівської регіональної організації Народного руху України за перебудову (НРУ). На зборах було прийнято рішення про створення газети під назвою «Громада», редактором обрано Віталія Москаленка. А кого ж ще. У мене були досвід журналістської роботи, час, організаторський хист. Я повністю занурився у процес творення газети. Довелося не раз їздити до Києва в пошуках, де б узялися (за гроші, зрозуміло) друкувати нелегальну газету. Ніхто у столиці не ризикнув. Зв'язався з москвичами. Мені порадили друкуватися у Литві. Їду у Вільнюс, звертаюся за порадою в штаб «Саюдіса». Мене відправляють в інститут фізики: «Там знайдете П'ятраса Вайтекунаса – він займається неформальною пресою». П'ятрасу за тридцять, доцент. Його кабінет завалений пачками самвидаву (так називали нелегальну пресу). Бачу газети Москви, Ленінграда, Новосибірська і навіть з Сахаліна. Саме тут друкувалися, напевно, всі так звані неформальні газети Радянського Союзу. Отже, де надрукують «Громаду», за якою ціною – визначено. Повертаюся до Чернігова готувати перший номер. Технічно це виглядало так. Гранки (колонки) матеріалів друкувалися на друкарській машинці, потім наклеювалися на аркуші паперу (макеті)

*Редактор В. Москаленко
у 1989 р.*

формату А-3. У друкарні з оригіналу робилися форми, з яких і тиражувалася газета. Процес тривалий і трудомісткий. Попросив одну дівчину написати заголовки – у мене на це руки не стоять. Підготував матеріали, які мали бути надруковані в газеті. Перший номер «Громади» був готовий до друку. Залишалося зібрати гроші, щоб його надрукувати. Наклад – 1000 примірників. Потрібно було 600 карбованців заплатити друкарні. А ще були необхідні гроші на проїзд, харчування. Я ж був безробітний ... Скидалися в «шапку» рухівські активісти, ще зібрали на заводі автозапчастин 120 рублів. З великими труднощами нашкобрили 500 рублів. Решту доклав своїми і поїхав з макетом до Вільнюса. Сподівався, що повернуся зі «свіжим» номером газети. Але не так сталось, як гадалося. П'ятрас розвів руками, мовляв, невелика інститутська

друкарня завантажена замовленнями під зав'язку. «Залишайте макет і телефонуйте».

Я знав, розумів, що газета – це дуже важливе в діяльності політичної організації, а тому влада докладе всіх зусиль, щоб не допустити її появу. У мене не було сумнівів, що в місцевій організації НРУ були «стукачі». А це значить, що десь можуть перехопити в дорозі. Вирішили, що за газетою поїде нишком Валерій Сарана, а я буду активно «світитися» в місті. Був початок вересня. Валерій поїхав. Згодом з'являється підліток з половиною накладу (500 прим.) газети. Потім Сарана розповів, що рейсовий автобус зупинила за Ріпками ДАІ, і його висадили люди в цивільному. Газету забрали. Але Валерій схитрував. Тираж розділив на дві частини. Одну, яку віз, у нього реквізували кадебісти, друга – перебувала в камері схову. За нею і їздив хлопчина. Як би там не було, перший номер газети «Громада» таки доїхав до Чернігова.

Я підготував другий номер «Громади». За газетою поїхали до Вільнюса я і Віталій Ростальний. За нами був «хвіст» – 3 – 4 агенти. Маскувалися вони невміло – ми їх вирахували. У Вільнюс потяг прибував о 2 ночі. До ранку дримали на лавах вокзалу. За надрукованим тиражем звернулися опівдні. Литовські колеги розводять руками: «хтось» уночі вкрав газету зі складу (це був приватний гараж). Зрозуміло, чому за нами був такий пухнастий «хвіст». А КДБ мав широку мережу інформаторів.

За третім числом «Громади» відправився пенсіонер Віктор Іванович Перепеча, колишній віськовий, сивий як лунь, але міцний внутрішньою силою. Пам'ятаю – дзвінок у двері. На годиннику близько 4-ої години ранку. Відкриваю. На порозі увесь у пакунках мій сивоголовий перевізник: «Ледве добрався. Їхав попутками. Потягом не ризикнув». Ну, панове-демократи, так справа не піде, потрібна ґрунтовна конспірація. Тож газету я повністю беру в свої руки. Щоб заплутати сліди, їхав до Вільнюса через Київ, бувало через Москву. Зізнаюся, що революційна романтика заповонила мене. Від організації НРУ мені не давали ані копійки «на газету». Організував мережу розповсюдження газети. Були у мене розповсюджувачі, які мали відсоток з продажу. Зрештою газета «розкрутилася», стала рентабельною і навіть годувала свого редактора-видавця.

Періодичність «Громади» визначалася по мірі надходження актуальних матеріалів, виходило не рідше одного разу на місяць. На той час цього було досить. Наклад «Громади» коливався від 1500 до 3000 примірників. Найважче було доставити надрукований тираж додому. Бувало, для маскуванню ховав пачки видрукованої газети в коробку з-під телевізора, нібито везу з Литви обнову. Одного разу ми вирішили розіграти «органи». Галасно поїхали з Віталієм Ростальним у Вільнюс мов би за газетою. З собою взяли дві великі валізи. Насправді ми відвезли макет номера. Повертаємося, а на вокзалі в Чернігові нас зустрічає гурт, чоловік 10–12. Представилися членами загону охорони громадського порядку. Зрозуміло, ніяких посвідчень не показували. Взяли нас під руки і перепроводили кожного окремо в автомобілі. Повезли в глухі закутки. Там ці «робочі» відкрили валізи і виявили в них кілька номерів російськомовної газети «Злагода», які навіщось вилучили. З кривими посмішками віддали валізи і поїхали геть. Ми сміялися, що «пролетіли», ребятушки! Номери тих авто ми записали. Вони виявилися фальшивими. Написали за фактом заяви в Генеральну прокуратуру СРСР, у міліцію. Місцеві прокурори пояснили, що на нас напав рекет. Співробітник лінійного відділу міліції відверто просив: «Хлопці, заберіть свої заяви. Ми ж всі розуміємо, хто вас «брав».

Те, що мій телефон слухають, виявили просто. Валерій Сарана мав їхати в Литву на якийсь форум. Змовилися розіграти комедію. Валерій їде «порожній», а по телефону обговорюємо, що він везе на друк макет газети. Більше про це ніхто не знав. Тільки поїзд минув Ріпки, і попутники Валерія по купе вирушили в туалет переодягатися, як вриваються троє. «Віддай по доброму те, що везеш», – став вимагати один пошепки. «Так, що ви, хлопці, нічого я не везу, можете подивитися ...». Ось так ми піддурили кадебешників. Написали з цього приводу заяву в КДБ СРСР. Приїжджав перевіряючий з Москви. Зрозуміло, що факт прослуховування телефонів не був установлений.

«Громада» була постійно в полі зору влади, правоохоронних органів, КДБ. Мене (редактора) викликав заступник прокурора області, зажадав пояснень, на якій підставі видається газета. Зрозуміло, що офіційної повістки не було, протокол теж не вели. Лякали, що «можуть бути великі неприємності». У газеті з'явилася: «Правова основа

видання Громади» – це стаття 60 Конституції СРСР і 40 Конституція УРСР, які гарантують громадянам свободу слова і друку». Переговорив з народними депутатами СРСР і УРСР В. Яворівським, нардепом УРСР від Чернігівщини С. Семенцовим – вони погодилися стати членами редколегії редакції газети «Громада». Звичайно, це була «форма» без змісту, яка якоюсь мірою захищала газету від прямих «наїздів» місцевої влади. Реально, проти «Громади» велася боротьба практично весь час її існування. Я досі не можу зрозуміти, чому мене не прибили де-небудь в дорозі. Ну, напали хулігани або потрапив під машину. Та мало чого можна було влаштувати...

Газета «Громада» була газетою «Народного руху України за перебудову» і сповідувала плюралізм думок. Під дахом НРУ об'єдналися люди різних політичних переконань – від комуністів на демократичній платформі до радикалів інтегрального націоналізму (УГС). П'ятий з'їзд НРУ відбувся у жовтні 1990 року. Програма організації зазнала змін, була виголошена головна мета – досягнення незалежності України; з назви виключені слова «за перебудову». По суті НРУ став партією односторонців, що мене, за переконаннями демократа-ліберала, не влаштувало. Я розпрощався в НРУ.

У липні 1990 року був прийнятий закон СРСР «Про пресу та засоби масової інформації», який дозволяв легалізувати газету і друкувати її у звичайній друкарні. Здавалося, починається новий, кращий період існування газети «Громада». Я подав заяву на реєстрацію «Громади» до обласного управління по пресі як незалежну газету Чернігівщини. Начальник цієї «контори» Іван Сало (колишній секретар з ідеології Чернігівського міськкому КПУ) гальмував, як міг, реєстрацію газети. Визнаю, що грішний, почав «цивілізовано» тероризувати тов. Сало. Телефонував йому щодня по кілька разів. На дверях під'їзду багатоповерхівки, де жив мій опонент, з'явився великий напис, зроблений фарбою «Тут живе Сало». На ім'я Сало надійшла телеграма з Києва з коротким текстом «Не бузи». Як казав літературний герой Остап Бендер з приводу підпільного мільйонера Корейка: головне, внести сум'яття в табір супротивника. Зрештою Сало таки підписав реєстраційне свідоцтво. У той же час він телефонував директорам райдрукарень області, щоб не бралися друкувати опозиційну газету. Про це мені розповідали директори друкарень. Два перших номери легалізованої газети «Громада» я друкував на Київщині, у Володарській друкарні. У Володарці я жив в місцевому готелі кілька днів, поки не наберуть текст на лінотипі, зверстають і не відкатають газету. Ну а потім тираж на горб і автобусами до Чернігова. Добрий геній послав мені на допомогу майстра – поліграфіста Віктора Івановича Гавриленка. Він знався у всіх друкарнях області – працював ремонтником-наладчиком друкарського обладнання. Завдяки йому «Громаду» друкували в різних друкарнях: у Коропі, Семенівці, Куликівці, Щорсі, Корюківці. На директорів цих друкарень був великий тиск з боку місцевих райкомівців – вимагали під будь-яким приводом не друкувати «Громаду». З кінця 1992 року «Громада» кинула «якір» в райдрукарні м. Щорс. У цьому райцентрі жила і живе сім'я сільської інтелігенції Семененків. Павло Дмитрович Семененко дивовижна людина – це пасіонарій, громадський діяч, революціонер-романтик, український патріот. І це, незважаючи, що давно на пенсії. У цій сім'ї завжди були мені раді. Газету доводилося робити іноді дві-три доби. Відключили, скажімо, електроенергію – сиди, чекай...

Старий економічний уклад розсипався. Газета повинна була стати суб'єктом підприємницької діяльності з банківським рахунком, звітністю в податковій інспекції. Я зареєстрував мале підприємство «Незалежна газета Чернігівщини «Громада», уклав угоду з чернігівським підприємством «Союздрук» щодо реалізації газети в кіосках. Обходиш ці «точки» – немає газети. Запитаєш кіоскера – дістає з-під прилавка. З'ясувалося, що керівництво місцевого «Союздруку» наказувало кіоскерам приховувати «Громаду». Зрозуміло, звідки йшли вказівки продавати газету так, щоб вона не продавалася. Я надрукував барвисті плакати, які рекламували газету, розклеїв містом. Телефонують з міськвиконкомом: хто дозволив розвішувати плакати – оштрафуюмо. А пішли ви ..!

Реєстрація газети як суб'єкта підприємницької діяльності зробила її збитковою. Потрібно було оплачувати послуги «Союздруку» (21% від реалізації), мати різні накладні витрати, платити податки. У таких фінансових лежачках про приміщення, штат редакції і мови не могло бути. Добре, що у мене була вирішена проблема з газетним папером. Після розпаду Радянського Союзу кордон між Російською Федерацією і Україною

тільки позначився, хоча основний потік вантажів уже йшов через митні пункти. У цей час відносно невеликий вантаж ще можна було провезти путівцями. Я поїхав в одну районну друкарню Брянської області і домовився з директором, що він продасть мені за готівку газетний папір. У Новгороді-Сіверському найняв вантажівку. Виїхали на світанку. У полудень котки паперу вже лежали на складі Семенівської райдрукарні. Купив папір за сахалінські гроші, які я «нагорбтив» матросом на риболовецькому траулері. Зняв з ощадкнижки все до копійки. Тому ощадний вклад у мене не «згорів», як у інших громадян.

У газеті стало можливим друкувати фотографії. Я знайшов у Києві невелику друкарню, де ще робили кліше на цинку. Однак доводилося відвозити світлини, потім їхати за готовим замовленням. А це час, гроші. Фінансове становище газети було вкрай тяжким. І знову з'явився добрий геній. «Громаду» я розсилав в українські діаспори Австралії, США, Канади, Великобританії. Був навіть читач в ПАР. Вихідці з Чернігівщини М. Підлісний та А. Лисий, які живуть у США, організували грошові збори на підтримку газети. Подарували диктофон, автовідповідач. Передав 100 доларів «на газету» тодішній посол України в Канаді Левко Григорович Лук'яненко. Були пожертвування від місцевих шанувальників «Громади», нехай невеликі, проте від душі. Підтримувала газету фінансами деякий час комерційна фірма «Поліарт». Було діло звернувся я за допомогою до фонду Дж. Сороса «Відродження», мріяв придбати комп'ютер і перейти на сучасні видавничі технології. Але від американців допомоги не отримав.

На початку 1994 року «Громада» відзначала свій п'ятирічний ювілей. Були в кількох газетах вітання, щирі побажання. Насправді «Громада» завершувала свій шлях. Можна було підбивати підсумки. Так, газета була справді незалежною від влади. Приємно, що на думку професійних журналістів, «Громада» не страждала на провінціалізм. Я і зараз дивуюся, звідки узялось таке розмаїття дописувачів. Поряд з матеріалами на місцеві теми публікувалися статті в доступному викладі з економіки, висвітлювалися «недоторкані» історичні теми, під рубрикою «Розумне читання» містилися філософські та соціологічні статті. Багато було гумору, карикатур. Друкувалися «нові» і забуті, незнані поети, висвітлювалися культурні події. Писала газета про людські долі. На її сторінках було достатньо поживи для розуму і серця. Відзначимо, що «Громада» розповіла (в кількох номерах) читачам про талановитого поета трагічної долі Леоніда Тереховича. За допомогою спонсора я видав збірник віршів Тереховича. Книжечку я розсилав безкоштовно всім, хто повідомить свою адресу. Як була помічена і відзначена «Громада». Найбільш суттєво – премія американського Фонду імені Івана Багряного (1000 доларів). Усього в Україні цієї премії були удостоєні чотири газети: «Літературна Україна», «Вісті з України», «Східний часопис» (Донецьк) і «Громада» з Чернігівщини. Телевізійне інформаційне агентство «Вікна» (УТ-3) зняло і показало про «Громаду» сюжет. Мабуть, усе. Час збирати і час розкидати каміння. Суспільно-політична незалежна газета «Громада» повинна була припинити своє існування через відсутність коштів або піти на служіння «грошовому мішку». Трансформуватися в комерційне видання, яке живе від реклами, «Громада» ніяк не могла – не той статус. Газета зробила свою справу. І вчасно пішла... А мені залишились спогади.

P.S. Всі примірники газети «Громада» зберігаються в Центральному державному історичному архіві України, Державному архіві Чернігівської області, Чернігівській обласній універсальній науковій бібліотеці ім. В. Г. Короленка.

Один з номерів «Громади»

15 червня 2015 р.